

לעצמטע חדישים פון יהושע פערלע

פון אהרן ביימאן

זי אזוי בארומטער ווארשעווער שרױבער איז אומגעקומען. — פערלע איז געווען באוואוסט ביי צעהנדליגער מיינונגער פוילישע אידען אלס ראמאנען שרױבער פון "מאָמענט" און אלס דער מחבר פון גרויסע ליטערארישע ווערק.

מיר זיינען געווען צוזאמען אין לענדערנען. אונזער גרופע האט ערוויסען די "אויסטיגערופע" — אידען וועלכע זיינען ארויסגעפארען פון "האטעל פאלסקי" אויף דלונע נאם אין ווארשע.

דאס איז געווען א מאדערנע צוזא- מענליכע פון פארשידענע מענטשען: דייטשע מיט געלד און פוטערס, און אנדערע — האלבנאקטע, וואס זיי נען ארויס פון די לעצטע בונקערס אין ווארשעווער געטא מיט אפגעבריה טע, פארוואנדעטע פיס, עס זיינען צווישען אונז געווען צוויי קאטעגאריעס: "פראמעסאור צעם", וואס האבען געהאט פאלשע אמעריקאנער דאקומענטען און די אזוי גערופענע פאלעסטינער גרופע.

הוישע פערלע האט געהערט צו דער ערשטער גלויבליכער קאטעגאריע, ער האט באקומען פאפירען אויפ'ן נאמען קירשענבוים. די "פאמיליע" קירשענבוים איז בא- שטאנען פון פיעל פערזאנען, וועלכע האבען זיך פאר דער דיווע קיין דייטש לאנד גארנישט געקענט און האבען געמוזט (ווי פיעל אנדערע אינ'ם זעל- ביגע פאל) זיך אויסלענען אויף אויסווייג, ווער ס'איז דער טאטע און ווער די מאמע, ווער א ברודער און ווער א שוועסטער.

דער שרױבער האט זיך געהאלטען צוזאמען מיט זיין זעהן לולעק, זיין קרוב העניעק און זייערס א פריינדן אקא, וועלכע האט זיך באמיהט די רעסילעך פון דער אמת'ער משה פערלע צו האלטען אינאיינעם, כדי צו שאפען דעם איינדרוק אז דאס "פריי הערדיגע" קאנטיווארט זיך. אקא האט געוואוינט אין דעם זעל- ביגע באראק, וואס מיר, די מאנכער לען איהרע פלענען מייסטענס זיצען ביי אונז אין באראק. מיר זיינען בא- האנדעלט געווארען ווי אמעריקאנער אינטערסאנער, און דארבער — כע- סער. זיי פלענען קומען צו יעדען מאל צייט און אקא האט געפרוואוהט עס איינצוארדענען ווי אין דער היים.

זי האט געלייגט א ווייסע סערוועט קע אויפ'ן טיש, וואס איז געשטאנען אינמיטען באראק, געשניטען די "ראד ציעס" ברויט אויף דיניסקע פלעסטער- לעך, מיט א שמויבלע דערהאנגט זיי די ביטערע שווארצע קאפע.

ביסלעכווייז האט זיך פערלע צוגע- וואוינט צו אונז — די שכנות, און האט וואס אמאל מעהר מיט אונז גע- רעדט און זיך געוויצעלט.

שטענדיג זויבער (פיעל מענער זיי נען שוין באלד איז אנהויב זעהר אפ- געלאזט געווארען), "אויפגעפוצט", פלעגט ער, אריינקומענדיג אין באראק, רויניגען זיינע ברילען און זאגען א ברויטע "גוט מארגען". פרויען האבען איהם גערן געזעהן.

ער איז זעהר צופרידען געווען, ווען ער האט זיך דערוואוסט אז איד רעד אריש און האב אן אינטערעס פאר דער אידישער קולטור. ער האט זעהר ליעב געהאט צו כאפען א שמועס, רער היי, שטיל, מיט אן איבערצייגענדיגער שטימע פלעגט ער רעדען וועגען "קליי- נע" לאגער-פראבלעמען און אויך ווע- גען וויכטיגע "אויסערליכע" פראגען.

זיין בליק פלעגט לעבעדיגער ווערען, ווען מען האט גערעדט פון פראסטע אידישע זאכען.

מיט א לייכטער איראניש-גוממוטיר גער מינע האט ער געזאגט איינמאל צו מיר: "נו, אויב איהר זייט טאקע אזא אידישע טאכטער, טא זאמטוישע מיר, געפילטע פיש קענט איהר מא- כען?"

און אז כ'האב געענטפערט, אז יא, האט ער צוגעגעבען: "אבער נישט צו זיס — און דערצו קליסקעלעך מיט פיישידיק — געמאכט?"

האב איד צוגעזאגט איהם איינער לאדען אויף פיש זיס קליסקעלעך, ווי נאר איד וועל האבען א מעגעלעכקייט זי אפצוקאכען.

פון דעמאלט אן זיינען די "פיש מיט קליסקעלעך" געווארען ביי אונז א סימבאל פון דעם, וואס געווען, און פון דעם, וואס וועט אפילו זאך אינאל זיין, אזוי, אז ווען מען האט ביי אונז בא- טראכט פארשידענע פראבלעמען און מען איז געקומען צו א קאנקלויזי- אדער נישט — פלעגט ער צום שיליסען טאן א קניישט מיט די אויגען און זא- גען: "טדענקט זייער" . . . יא, יא, יא איד ווייס — האב איד געענטפערט — כ'געדענקט מיין צוזאג, עס וועט זיין, אזוי האט מען זיך "ויסער" געמאכט

דאס אומזיכערע, טרויעריגע לאגער- לעבען.

איינמאל און אווענט איז ער אריי- געקומען אין באראק, וואו מיר זיינען געוועסען אין דער פינסטערניש צוליב אנפיראליארמען. כדי די צייט צו פאר- ברענגען און זיך לייכטער מאכען אויפ'ן הארצען, האבען מיר געזונגען. כ'געדענקט עס איז געווען צווישען אנדערע א אידיש לידעל "ווען איד זאל זיין א פינעלעך" . . .

דער מענטש איז יעווען טיף גערוירט: "זינט נאכמאל" — האט ער גע- בעטען.

דאס איז דאך א פראסטע פינע- לע, ניט די גאלדענע פאווע ("גאלדע- נע פאוויז") איז דער טיטעל פון פער- לע'ס א ראמאן) — האב איד צו איהם געזאגט:

"עס מאכט נישט; פאר אונז זיי נען איצט אלע פינעלעך פאיוועס, קיר סרים, זיי זיינען פריי. איהר קענט דאך מסתמא דאס לידעל", און ער האט אויפגעוונגען שטילערהייט: "עס איז געפלויען איז דער טיטעל פון פער- לע'ס א ראמאן".

אונזער גאנצען ווייטאג האט ער אריינגעזאכען אין דעם ניוגן. פערלע איז געווען איינער פון די וועלכע הא- בען זיך באמיהט צו ארגאניזירען אין לאגער א "קולטורלעבען". מען האט צוליב דעם איינגעארדענט אווענטען, געווינדעמט, צווישן אנדערע, די אידן ישע שרױבער. ער האט זעהן אפט גע- נומען דאס ווארט און פלעגט מיט זיין שטיל, מעסיג קול פארבאפען די צוהע- רער.

דאס זיינען נישט געווען קיין רעד פערטאמען. דאס זיינען געווען זאפטיגע שמועסען.

דער מחבר פונ'ם ראמאן "אידען פון א נאני יאהר" האט אויף א פשוטן אופן דערצעהלט וועגען אלעמען. ער איז געווען צוטריליכער פאר יעדען איד, נעם און אין דער זעלביגער צייט — אויסערגעווענהלעך אינטערעסאנט. די איינפאכסטע זאך, דורך איהם געשילדערט, פלעגט ווערען וויכטיג און בולט.

ווער שמועסט נאך, ווען ער האט א געוויסען אווענט גערעדט וועגען די פארשוואונדענע אין ווארשעווער געטא אידישע שרױבער, מאלער און סקולפ- טארען, ווען ער האט אויף זיין ארט, אהן פאטאס, געשילדערט דעם טויט פון הלל צייטלין — אלע זיינען געווען סען ווי פארשטיינערט.

זיין רעאליזם, דורכגעפלאכטען מיט ניואנסען פון צערטלעכקייט פון דעם "איד פון א נאני יאהר" איז געווען נאך שטארק.

מיר האבען זיך מיט'ן פריינד פער- לע לידער נישט לאנג געפרייט: נאך דרוי חדישים זיין אין בעלזעווערנען, האבען די דייטשען אויסגענומעט די "פאלשע אמעריקאנער" און געעבען א באפעהל, זיי זאלען זיך גרויסען צום אוועקפארען קיין בערגא (*).

מענטשען האבען זיך געבראכען די קעפ, וואו עס איז אוינס פאראן אז שטאט אין דייטשלאנד. עס האט זיך אפילו געפונען א "ווייסער", וואס האט אזא שטארקע געקענט נעבען דרעווער. קיינער האט נישט געוואוסט, צי זיס איז גוט אדער שלעכט, אפטר איז נאך גלויבער צו בלייבען, ווער ווייסט, אפטר ביי די דייטשען?!

אנגעטאן און איינגעפאקט איז פער- לע געקומען זיך מיט אונז געזעגענען. און כאטש מיר האבען נישט געוואוסט, וועמענס גורל עס איז דער בעסערער איז דעם מאמענט, איז אונז דאך גע- ווען זעהר שווער, ווייל מען האט גע- פיהלט, אז וואו עס זאל נישט זיין — צעשיידען מיר זיך און וועלען זיך שוין אפטר קיינמאל נים זעהן.

ביים געזעגענען זיך איז אין אויגען פון אונזער פריינט געווען אומענדליכער אער.

אקא האט זיך געפרוואוהט "מאכען א לב" — עס איז אבער נישט גענאג גען. דער טאג פון 21טען אקטאבער 1943 איז געווען אן אומעטיגער, גרויע וואלקעס האבען זיך געזאמעלט אויף דעם הימעל און היפלאלאזע מענטשען זיך נען געשטאנען מיט הערצער, ווי בליז אויפ'ן פלאץ . . .

יעדע רגע איז געקומען אן אנדער נייעס: "כו'זאגט דאס" . . . כ'האב גע- הערט יענץ" . . . די לעצטע מענישען זיינען שוין ארויסגעגאנגען מיט די פעלעך דורך דעם טויער — פערלע איז שוין געווען ווייט.

דער ווינט האט געווייעט און גע- סקריפעט מיט די טירען אין די ליידיג געווארענע באראקען.

(* בערגא. — די גרופע איז אוועקגעפירט געווארען קיין בירקענאו און דארט אומגע- קומען. דאס האבען מיר זיך דערוואוסט פון געוועזענע ארבייטער אין בירקענאו, אן דער באקידוונגיקאמער — שוין נאך דער בא- פרייהונג.

(דאָס גייע לעבען)

28/6 48

לעצמם חדישים פון יהושע פערלע

פון אסתר בויםאן

זי אזוי בארומטער ווארשעווער שרייבער אין אימנעקומען. פערלע איז געווען באוואוסט ביי געהיליגער טויזענטער פוילישע אידען אלס ראמאנען שרייבער פון "מאמענט" און אלס דער מחבר פון גרויסע ליטערארישע ווערק.

מיר זיינען געווען צוזאמען אין זעליבערנען. אונזער גרופע האט געוויסען די "אויסטויש-גרופע" אידען, וועלכע זיינען ארויסגעפארען פון "האטעל פאלסקי" אויף דלונע נאם אין ווארשע.

דאס איז געווען א מאדערנע צוזא- מענליכע פון פארשידענע מענטשן: דיכער מיט געלד און פוטערס, און אנדערע — האלב-באקאמטע, וואס זיי נען ארויס פון די לעצטע בונקערס אין ווארשעווער געטא מיט אפגעברויחטע פארטראוונדעטע פיס.

עס זיינען צווישען אונז געווען צוויי קאמעטאריעס: "פראמאסאור צעם", וואס האבען געהאט פאלשע אמעריקאנער דאקומענטען און די אזוי גערופענע פאלעסטינער גרופע.

יהושע פערלע האט געהערט צו דער קאמטער גליקליכער קאמעטאריע. ער האט באקומען פאפירען אויפ'ן נאמען קארשענבוים.

די "פאמיליע" קירשענבוים איז בא- שטאנען פון פיעל פערזאנען, וועלכע האבען זיך פאר דער רייזע קיין דייטש- לאנד גארנישט געקענט און האבען געמוזט (ווי פיעל אנדערע אינ'ם זעל- ביגען פאל) זיך אויסבלענדען אויף אויסווייגן, ווער ס'איז דער טאטע און ווער די מאמע, ווער א ברודער און ווער א שוועסטער.

דער שרייבער האט זיך געהאלטען צוזאמען מיט זיין זון, וועלכע, זיין קרוב העניקע און ווערס א פרוינדן אנקא, וועלכע האט זיך באמיהט די רעזולטעט פון דער אמת'ער מיטפחה פערלע צו האלטען אינאיינעם, כדי צו שאפען דעם איינדרוק אז דאס "פריי הערדיגע" קאנטינענטאלער זיך. אנקא האט געוואוינט אין דעם זעל- ביגען באראק, וואס מיר. די מאנסכיי- לען איהרע פלעגען מייסטענס זיינען ביי אונז אין באראק. מיר זיינען בא- האנדעלט געווארען ווי אמעריקאנער אויסערטאנער, און דאריבער — בער סער. זיי פלעגען קומען צו יעדען מאל צייט און אנקא האט געפרואוועט עס איינצוארדענען ווי אין דער היים.

זי האט געלייגט א ווייסע סערוועט קע אויפ'ן טיש, וואס איז געשטאנען אינמיטען באראק, געשניטען די "ראד ציעס" ברויט אויף דיניקע פלעסטער- לעך, מיט א שמויכלע דערהאנגט זיי די ביטערע שווארצע קאפע.

ביסלעכווייז האט זיך פערלע צוגע- וואוינט צו אונז — די שכנות, און האט וואס אמאל מעהר מיט אונז גע- רעדט און זיך געוויינעלט.

שטענדיג זויבער (פיעל מענער זיי- נען שוין באלד אין אנהויב זעהר אפ- געלאזט געווארען), "אויפגעפויגט", פלעגט ער, אריינקומענדיג אין באראק, רייניגען זיינע ברילען און זאגען א ברויטע "גוט מארגען". פרויען האבען איהם גערן געזעהן.

ער איז זעהר צופרידען געווען, ווען ער האט זיך דערוואוסט אז איד רעד ארויס און האב אן אינטערעס פאר דער אידישער קולטור. ער האט זעהר לויב געהאט צו קאפען א שמועס, ריר היג, שטיל, מיט אן איבערצייגענדיגער שטימע פלעגט ער רעדען וועגען "קליד נע" האגער-פראבלעמען און אויך ווע- גען וויכטיגע "אויסערליכע" פראגען.

זיין בליק פלעגט לעבעדיגער ווערען, ווען מען האט גערעדט פון פראסטע אידישע זאכען.

מיט א לייכטער איראניש-גוטמוטיג גער מינע האט ער געזאגט אינמיאל צו מיר: "נו, אויב איהר זייט טאקע אז אידישע טאכטער, טא זאגט-זינען מיר, געפילטע פייש קענט איהר מאד בען?"

און אז כ'האב געענטפערט, אז יא, האט ער צוגעגעבען: "אבער נישט צו זיס — און דערצו קליסקעלעך מיט פיישייד — געמאכט?"

האב איד צוגעזאגט איהם איינער לאדען אויף פייש זיט קליסקעלעך, ווי נאר איד וועל האבען א מעגלעכקייט זיי אפצוקאכען.

פון דעמאלט אן זיינען די "פייש מיט קליסקעלעך" געווארען ביי אונז א סימבאל פון דעם, וואס געווען, און פון דעם, וואס וועט אפירן נאך אמאל זיין. אזוי, אז ווען מען האט ביי אונז באר טראכט פארשיידענע פראבלעמען און מען איז געקומען צו א קאנקלודירן — אדער נישט — פלעגט ער צום שיליסען טאן א קניישט מיט די אויגען און זאגן: "געדרענקט-זינען". — יא, יא איד ווייס — האב איד געענטפערט — כ'גערענני מיי צוואג, עס וועט זיין. אזוי האט מען זיך "ויסער" געמאכט

דאס אומזיכערע, טרויעריגע לאגער- לעבען.

איינמאל אין אווענט איז ער אריי- געקומען אין באראק, וואו מיר זיינען געוועסען אין דער פינכטערניש צוליב אנפיראליארמען. כדי די צייט צו פאר- ברענגען און זיך לייכטער מאכען אויפ'ן הארצען, האבען מיר געזונגען. כ'גערענני, עס איז געווען צווישען אנדערע א אידיש לידעל "ווען איד זאל זיין א פיינלעך"...

דער מענטש איז יעווען טיף גערירט: "זינט נאכאמאל" — האט ער גע- בעטען.

"דאס איז דאך א פראסטע פייגע- לע, ניט די גאלדענע פאווע" ("גאלדע- נע פאוויז" איז דער טיטעל פון פער- לע'ס א ראמאן) — האב איד צו איהם געזאגט:

"עס מאכט נישט; פאר אונז זיי- נען אלע פיינלעך פאוועס, קיר סרים, זיי זיינען פריי. איהר קענט דאך מסתאם דאס לידעל", און ער האט אויפגעזונגען שטילערהייט: "עס איז געפליגען א גאלדענע פאווע אין זי ווייטען וועג".

אונזער גאנצען ווייטאג האט ער אריינגעזאכען אין דעם ניגון. פערלע איז געווען איינער פון די, וועלכע האב בען זיך באמיהט צו ארגאניזירען אין לאגער א "קולטור-לעבען". מען האט צוליב דעם איינגעארדענט אווענטען, געווינדמעט, צווישן אנדערע, די אידן ישע שרייבער. ער האט זעהן אפט גע- נומען דאס ווארט און פלעגט מיט זיין שטיל, מעסיג קול פארבאפען די צוהער- רער.

דאס זיינען נישט געווען קיין רעד פעראטען. דאס זיינען געווען זאפטיגע שמועסען.

דער מחבר פונ'ם ראמאן "אידען פון א גאנץ יאהר" האט אויף א פשוטן אופן דערזעהלט וועגען אלעמען. ער איז געווען צוטריליכער פאר יעדען איד, נעם און אין דער זעלביגער צייט — אויסערגעווענהלעך אינטערעסאנט.

די איינפאכסטע זאך, דורך איהם געשילדערט, פלעגט ווערען וויכטיג און בולט.

ווער שמועסט נאך, ווען ער האט א געוויסען אווענט גערעדט וועגען די פארשוואונדענע אין ווארשעווער געטא אידישע שרייבער, ס'אלער און סקולפ- טארען, ווען ער האט אויף זיין ארט, אהן פאטאס, געשיידערט דעם טויט פון הלל צייטלין — אלע זיינען געווע- טען ווי פארשטיינערט.

זיין רעאליזם, דורכגעפלאכטען מיט ניוואסען פון צערטלעכקייט פון דעם "איד פון א גאנץ יאהר" איז געווען נאך שטארק.

מיר האבען זיך מיט'ן פרוינד פער- לע לידער נישט לאנג געפרייט: נאך דריי חדשים זיין אין בעלזשי-בערגען, האבען די דייטשען אויסגעשווימעט די "פאלשע אמעריקאנער" און געגעבען א באפעהל, זיי זאלען זיך גרויסען צום אוועקפארען קיין בערגא (*).

מענישען האבען זיך געבראכען די קעפ, וואו עס איז אוינס פאראן אזא שטאט אין דייטשלאנד. עס האט זיך אפילו געפונען א "ווייסער", וואס האט אזא שטארקע געקענט געבען דרעדען. קיינער האט נישט געוואוסט, צי עס איז גוט אדער שלעכט. אפיר איז נאך גלייכער צו בלייבען, ווער ווייסט, אפיר ביי די דייטשען?!

אנגעטאן און איינגעפאקט איז פער- לע געקומען זיך מיט אונז געזעגענען. און כאטש מיר האבען נישט געוואוסט, וועמענס גורל עס איז דער בעסערער איז דער מאמענט, איז אונז דאך גע- ווען זעהר שווער, ווייל מען האט גע- פיהלט, אז וואו עס זאל נישט זיין — צעשיידען מיר זיך און וועלען זיך שוין אפיר קיינמאל ניט זעהן.

ביים געזעגענען זיך איז אין אויגען פון אונזער פריינט געווען אומגענליכער אער.

אנא האט זיך געפרואוועט "מאכען א לב" — עס איז אבער נישט געגאנג- גען. דער טאג פון 21טען אקטאבער 1943 איז געווען אן אומענטגער. גרויע וואלקענס האבען זיך געזאמעלט אויף דעם הימל און הילפלאזע מענישען זיי- נען געשטאנען מיט הערצער, ווי בלויז אויפ'ן פלאז...

יעדע רגע איז געקומען אן אנדער נייעס: "מ'זאגט דאס"... "כ'האב גע- הערט יענען"... די לעצטע מענישען זיינען שוין ארויסגעזאנגען מיט די פעקלעך דורך דעם טויער — פערלע איז שוין געווען ווייט.

דער ווינט האט געווייעט און גע- סקריפעט מיט די טרען אין די ליידיג געווארענע באראקען.

(* בערגא. — די גרופע איז אוועקגעפירט געווארען קיין בירקענא און דארט אומגע- קריבען, דאס האבען מיר זיך דערוואוסט פון געזעגענע ארבייטער אין בירקענא, אין דער באקוויזונג-קאמער — שוין נאך דער בא- פרייזונג.

(דאס גייע לעבען?)

28/6 48

די לעצטע חדשים פון יהושע פערלע

פון אסתר ביימאן

זיי אזוי בארימטער ווארשעווער שרייבער איז אומגעקומען. פערלע איז געווען באוואוסט ביי צעהנדליגער מיליאנען שרייבער אידען אלס ראמאנען שרייבער פון "מאמענט" און אלס דער מחבר פון גרויסע ליטערארישע ווערק.

מיר זיינען געווען צוזאמען אין לעזיבערגען. אונזער גרופע האט געוויסען די "אויסטוישגרופע" — אידען וועלכע זיינען ארויסגעפארען פון "האטעל פאלסקי" אויף דלוגע נאם אין ווארשע.

דאס איז געווען א מאדערנע צוזאג מעגלעך פון פארשידענע מענטשן: רייכע מיט געלד און פוטערס, און אנדערע — האלבנאקעטע, וואס זיי נען ארויס פון די לעצטע בונקערס און ווארשעווער געטא מיט אפגעברייחטע פארוואנדעטע פיס.

עס זיינען צווישען אונז געווען צוויי קאטעגאריעס: "פראמעסאור צעם", וואס האבען געהאט פאלשע אמעריקאנער דאקומענטען און די אזוי גערופענע פאלעסטינער גרופע.

הושע פערלע האט געהערט צו דער שטער גלייכער קאטעגאריע. ער האט באקומען פארזען אויפ'ן נאמען רישענבוים.

די "פאמיליע" קירשענבוים איז בארעמאנען פון פיעל פערזאנען, וועלכע זאבען זיך פאר דער רייזע קיין דייטש-לאנד גארנישט געקענט און האבען געמוזט ווי פיעל אנדערע אינ'ם זעל' ביגען פאל. זיך אויסלעגען אויף אויסווייניג, ווער ס'איז דער טאטע און ווער די מאמע, ווער א ברודער און ווער א שוועסטער.

דער שרייבער האט זיך געהאלטען צוזאמען מיט זיין זוהן לילעק, זיין קרוב העניעק און זייערס א פרוינדן אנקא, וועלכע האט זיך באמיינט די רעסולטעט פון דער אמת'ער משפחה פערלע צו האלטען אינאיינעם, כדי צו שאפען דעם איינדרוק אז דאס "פריי הערדיגע" קאנטינאווארט זיך.

אנקא האט געוואוינט אין דעם זעל' ביגען באראק, וואס מיר, די מאנסביר לען איהרע פלעגען מייסטערס זיצען ביי אונז אין באראק. מיר זיינען באר האנדעלט געווארען ווי אמעריקאנער אונטערטאנער, און דאריבער — בער מער. זיי פלעגען קומען צו יעדען מאל' צייט און אנקא האט געפרוואוירט עס איינצוארדענען ווי אין דער הייב.

זי האט געלייגט א ווייסע סערוועט קע אויפ'ן טיש, וואס איז געשטאנען אינמיטען באראק, געשניטען די "ראד ציעס" ברויט אויף דיניקע פלעסטער לער, מיט א שמייכלע דערלאנגט זיי די ביטערע שווארצע קאפע.

ביסלעכווייז האט זיך פערלע צוגע' וואוינט צו אונז — די שכנות, און האט וואס אמאל מעהר מיט אונז גע' רעדט און זיך געוויצעלט.

שטענדיג זויבער (פיעל מענער זיי נען שוין באלד אין אנהויב זעהר אפ געלאזט געווארען). "אויפגעצויגט" פלעגט ער, אריינקומענדיג אין באראק, רייניגען זיינע ברילען און זאגען א ברויטען "גוט מארגען". פרויען האבען איהם גערן געזעהן.

ער איז זעהר צופרידען געווען, ווען ער האט זיך דערוואויסט אז איר רעד אודיש און האב אן אינטערעס פאר דער אידישער קולטור. ער האט זעהר ליעב געהאט צו באפען א שמועס, רוב זיג, שטיל, מיט אן איבערצייגנדיגער שטימע פלעגט ער רעדען וועגען "קלייד נע" לאגער-פראבלעמען און אויך ווע' נען וויכטיגע "אויסערליכע" פראגען.

זיין בליק פלעגט לעבעדיגער ווערען, ווען מען האט גערעדט פון פראסטע אידישע זאכען.

מיט א לייכטער איראניש-גוממוטיג גער מינע האט ער געזאגט איינמאל צו מיר: "נו, אויב איהר זייט טאקע אזא אידישע טאכטער, טא זאגט זיך מיר, געפילטע פיש קענט איהר מאר' בען?"

און אז כ'האב געענטפערט, אז יא, האט ער צוגעבען: "אבער נישט צו זיך — און דערצו קליסקעלעך מיט פיישייד — געמאכט?"

האב איר צוגעזאגט איהם איינער לאדען אויף פיש זיט קליסקעלעך, ווי נאר איר וועל' האבען א מעגלעכקייט זיי אפצוקאכען.

פון דעמאלט אז זיינען די "פיש מיט קליסקעלעך" געווארען ביי אונז א סימבאל פון דעם, וואס געווען, און פון דעם, וואס וועט אפגיין דאך אמאל זיין, אזוי, אז ווען מען האט ביי אונז באר טראכט פארשיידענע פראבלעמען און מען איז געקומען צו א קאנקלודז — אדער נישט — פלעגט ער צום שליסען טאן א קנייטש מיט די אויגען און זא' נען: "געדענקט'זשע" . . . יא, יא איר ווייס — האב איר געענטפערט — כ'נעדענל מיינ צוזאג, עס וועט זיין, אזוי האט מען זיך "וויסער" געמאכט

דאס אומזיכערע, טרויעריגע לאגער לעבען.

איינמאל אין אווענט איז ער אריינגעקומען אין באראק, וואו מיר זיינען אנפלי-אליארמען. כדי די צייט צו פארברענגען און זיך לייכטער מאכען אויפ'ן הארצען, האבען מיר געזונגען, כ'נעדענעק, עס איז געווען צווישען אנדערע א אידיש לידעל "ווען איר זאל זיין א פינגעלע" . . .

דער מענטש איז געווען טיף גערייט: "זיינט נאכאמאל" — האט ער גע' בעטען.

"דאס איז דאך א פראסטע פינגעלע, ניט די גאלדענע פאווע" ("גאלדע' נע פאוויז" איז דער טיטעל פון פער' זאל זיין א ראמאן) — האב איר צו איהם געזאגט:

"עס מאכט נישט; פאר אונז זייך נען איצט אלע פינגעלעך פארוועס, קיר סריים, ווי זיינען פרוי, איהר קענט דאך מסתמא דאס לידעל", און ער האט אויפגעזונגען שטילערהייט: "עס איז געפליגען א גאלדענע פאווע אין זי ווייטען וועג".

אונזער נאכצען ווייטאג האט ער אריינגעזאכען אין דעם גיגון, פערלע און געווען איינער פון די, וועלכע האט בען זיך באמיינט צו ארגאניזירען אין לאגער א "קולטור-ליגען". מען האט צוליב דעם איינגעארדענט אוועקגעטען, געווינדעט, צווישן אנדערע, די אידן שע שרייבער, ער האט זעהן אפט גע' נומען דאס ווארט און פלעגט מיט זיין שטיף, מעסיג קול פארקאפען די צוהער' דער.

דאס זיינען נישט געווען קיין רעד פראטען. דאס זיינען געווען זאפטגען שמועסען.

דער מחבר פונ'ם ראמאן "אידען פון א גאנץ יאהר" האט אויף א פשוטן אופן דערצעהלט וועגען אלעמען. ער איז געווען צוטריללעך פאר יעדען איד' נעם און אין דער זעלביגער צייט — אויסגעוועהענלעך אינטערעסאנט.

די איינפאסטע זאך, דורך איהם געשילדערט, פלעגט ווערען וויכטיג און בולט.

ווער שמועסט נאך, ווען ער האט א געוויסע אווענט גערעדט וועגען די פארשוואונדענע אין ווארשעווער געטא אידישע שרייבער, מאלער און סקולפ' טארען, ווען ער האט אויף זיין ארט, אהן פאטאס, געשילדערט דעם טויט פון הלל צייטלין — אלע זיינען געווען מען ווי פארשטיינערט.

זיין רעאלום, דורכגעפלאכטען מיט גיוואנסען פון צערטלעכקייט פון דעם "איד פון א גאנץ יאהר" איז געווען גאר שטארק.

מיר האבען זיך מיט'ן פרוינד פערלע לידען נישט לאנג געפרייט: נאך דריי חדשים זיין אין בעלזען-בערענע, האבען די דייטשען אויסגענויכעט די "פאלשע אמעריקאנער" און געגעבען א באפעהל, זיי זאלען זיך גרויסען צום אוועקפארען קיין בערגא (*).

מענישען האבען זיך געבראכען די קעפ, וואו עס איז אויפ'ן פאראן אזא שטאט אין דייטשלאנד, עס האט זיך אפילו געפונען א "ווייסער", וואס האט אזא שטארק געקענט געבען דרעווען. קיינער האט נישט געוואוסט, צי זיך איז גוט אדער שלעכט, אפשר איז גאר גלייכער צו בלייבען, ווער ווייסט, אפשר ביי די דייטשען ?!

אנגעטאן און איינגעפאקט איז פערלע געקומען זיך מיט אונז געזענענען, און כאטש מיר האבען נישט געוואוסט, וועמענס גורל עס איז דער בעסטער איז דעם מאמענט, איז אונז דאך גע' ווען זעהר שווער, ווייל מען האט גע' פיהלט, אז וואו עס זאל נישט זיין — צעשיידען מיר זיך און וועלען זיך שוין אפער קיינמאל ניט זעהן.

ביים געזענענען זיך איז אין אויגען פון אונזער פרוינט געווען אן אומגענליכער זאך.

אנקא האט זיך געפרוואוירט "מאכען א לב" — עס איז אבער נישט געגאנגען. דער טאג פון 21סטען אקטאבער 1943 איז געווען אן אומעטיגער, גרויע וואלגענס האבען זיך געזאמעלט אויף דעם הימעל און הילפלאזע מענישען זיך נען געשטאנען מיט הערצער, ווי בליי, אויפ'ן פלאץ . . .

יעדע רגע איז געקומען אן אנדער נייעס: "מ'זאגט דאס" . . . כ'האב גע' הערט יענץ" . . .

די לעצטע מענישען זיינען שוין ארויסגעגאנגען מיט די פעקלעך דורך דעם מויער — פערלע איז שוין געווען ווייט.

דער ווינט האט געווייעט און גע' סקריפעט מיט די טורען אין די לוידיג געווארענע באראקען.

(* בערגא. — די גרופע איז אוועקגעפירט געווארען קיין בירקענאו און דארט אומגע' קומען. דאס האבען מיר זיך דערוואוסט פון געווענע ארייטייער אין בירקענאו, אין דער באקליידונגיקאבער — שוין גאך דער בא' פרייהונג.

(דאס גייע לעבען)

28/6 48 י"ג תמוז ה'ש"ד